

Dankwoord

Jolande Withuis erelid Nederlandse Sociologische Vereniging

Socioloog en schrijfster Jolande Withuis (1949) werd op 1 december 2022 tot erelid van de Nederlandse Sociologische Vereniging (NSV) benoemd. Met dit erelidmaatschap wenst de NSV haar grote waardering tot uitdrukking te brengen voor de wijze waarop Jolande Withuis (Sociologie UvA 1980, *cum laude*; promotie RU Nijmegen 1990) er in haar biografieën en andere publicaties in slaagt sociologische inzichten te vertalen voor een groot en breed publiek.

Haar spraakmakende biografieën over verzetsstrijder Pim Boellaard (*Weest manlijk, zijt sterk. Pim Boellaard 1903-2001. Het leven van een verzetsheld*, 2008), koningin Juliana (*Juliana. Vorstin in een mannenwereld*, 2016), en kunstenares Jeanne Bieruma Oosting (*Geen tijd verliezen*, 2021) getuigen van een diep inzicht in menselijke drijfveren en psychologische processen, in combinatie met een brede kennis van historische en maatschappelijke ontwikkelingen en dynamiek. Met grote eruditie en een verfijnde pen slaagt zij erin om ook de meest precaire en delicate kwesties met begrip en respect te beschrijven.

Withuis profileert zich in haar werk nadrukkelijk als socioloog en geeft daarmee aan het brede publiek, via onder meer boekbesprekingen in *NRC* en *Historisch Nieuwsblad*, columns in *OPZIJ* en redactiewerk voor *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, inzicht in de sociologische context van maatschappelijke verschijnselen en ontwikkelingen. Haar primaire thema's (oorlogservaringen, traumaverwerking, feminisme) zijn bij uitstek sociologisch van aard en spreken een groot publiek aan. Withuis mag daarvoor een vooraanstaand vertegenwoordiger van academisch verankerde publieke sociologie worden genoemd.

Hierna kunt u het dankwoord lezen dat Jolande Withuis uitsprak bij de aanvaarding van het erelidmaatschap van de NSV.

Mijn sociologie: dankwoord uitgesproken bij de aanvaarding van het erelidmaatschap van de Nederlandse Sociologische Vereniging

Jolande Withuis

withuis@xs4all.nl

Dankwoord uitgesproken bij de uitreiking van het erelidmaatschap van de Nederlandse Sociologische Vereniging, op 1 december 2022 te Den Haag

Bijna twintig jaar geleden, zomer 2003, mocht ik ook al eens te gast zijn bij een actualiteitencollege van de NSV. Het onderwerp die dag was ‘De socioloog als columnist’, en men had grote namen gevraagd zoals Van Doorn, Schnabel en Schuyt. En mij dus. Ik schreef in die tijd columns voor het feministische maandblad *Opzij*, dat toen nog een oplage had van rond de honderd-duizend.

Mij werd de taak toebedeeld ‘de vrouwelijke stem in het publieke debat’ te behandelen. Weinig origineel en op het eerste gezicht oervervelend, maar bij nader inzien een heerlijk onderwerp om de spot mee te drijven, want natuurlijk was geen der heren gevraagd het te hebben over de mannelijke stem.

Over de stem van sociologes in het publieke debat kon ik niet anders dan mijn treurnis uitspreken. Die stem was nagenoeg afwezig, en als zij te horen was ging het vaak over de praktische problemen van het hier en nu: deeltijdwerk, glazen plafond, dubbele belasting. Geen onderwerpen om sociologisch mee te schitteren.

Verbeeldingskracht

Ik heb niet de indruk dat sociologenvrouwen inmiddels een steviger inbreng hebben – erger nog: ik vrees dat ook de sociologenmannen uit de krant zijn verdwenen. Bij mijn weten zijn Van Doorn, Schnabel, Schuyt en De Swaan, allen NSV-erelid, in *NRC* en *de Volkskrant* nooit opgevolgd.

Dat er nog maar weinig spraakmakende sociologen zijn zie ik als een verlies. Ik lees liever een socioloog dan een filosoof des Vaderlands. Met spraakmakend bedoel ik niet dat sociologen zouden moeten meebrullen in het meningencircus. Meninge zijn er al te veel.

Het gaat mij om *verbeeldingskracht*, om de *sociological imagination* van C. Wright Mills.

Mills en de vier hierboven genoemde columnisten hadden gemeen dat ze voor bekende verschijnselen en actuele problemen nieuwe perspectieven wisten te introduceren, vaak door een historische invalshoek te kiezen of door te vergelijken tussen landen, tijden en culturen.

De sociologische verbeelding kwam ook tot uiting in het leveren van inspirerende begrippen voor de sociodynamica van de menselijke omgang. Veel van die begrippen zijn opgenomen in het dagelijkse taalgebruik, zoals professionalisering, rolconflict, *self-fulfilling prophecy*, sociale controle, stigmatisering en subcultuur.

Tegelijk stelde ik in 2003 vast, dat juist in het leveren van een publiek interpretatie-instrumentarium de psychologie aan betekenis had gewonnen ten koste van de sociologie. Het is sedertdien nog vanzelfsprekender geworden om zichzelf en anderen te begrijpen in termen als trauma, verwerken, rouw, emotie en gevoel. Om nog maar te zwijgen van vrijzwevende stoornissen als adhd en autisme.

Mij leek het dan weer een echte sociologentaak om zo'n verschuiving in het publieke denkraam te constateren en te analyseren.

Leedwoorden

Zo'n analyse had ik toen net gemaakt van het begrip 'trauma'. In mijn boek *Erkenning* (2003) liet ik zien dat zich rond 1970 een omslag had voorgedaan in de wijze waarop Nederland terugkeek op de Tweede Wereldoorlog. De blik op de oorlog veranderde van politiek in psychologisch of zelfs psychiatrisch, en trauma werd het kernbegrip.

Vervolgens raakte dat woord onderhevig aan inflatie. Met 'trauma' werd steeds vaker alledaagse tegenslag beschreven – én gedramatiseerd. Kortgeleden nog meldde het kind van de week in *de Volkskrant* dat zij een 'trauma' had opgelopen bij een handbalwedstrijd. Bal tegen hoofd, bloedneus.

Maar het gaat mij nooit om de woorden alleen. Het gaat om de relatie tussen woorden en werkelijkheid en die vraagt om een empirische basis. Mijn empirie ligt in een langetermijnperspectief en in oog voor de beweegredenen van individuele mensen.

De psychopathologisering van het gewone leven duidde ik in *Erkenning* als een opvulling van het gat dat door de ontzuiling was geslagen.

Indertijd jeukten mijn vingers om de banalisering van trauma te lijf te gaan. Heden ten dage zou ik graag een scherp mes zetten in woorden als grensoverschrijdend, identiteit, kwetsbaarheid, verbinding en veiligheid. Wat wordt er precies mee uitgedrukt, welke sociale problemen en conflicten worden ermee toegedekt of omzeild?

Zo'n benadering vereist wel een beetje durf. Een kritische beschouwing van po-

pulaire leedwoorden wordt je niet in dank afgenomen. Een socioloog des Vaderlands zou het zelfkritisch vermogen van de burgers moeten bevorderen door modieuze verschijnselen te ontleden, passende begrippen aan te reiken en heldere, Nederlandse taal te bezigen zonder jargon of vulsel. En zeker zouden sociologen modewoorden niet zelf moeten gebruiken.

Feminisme

Hoewel ik tegenwoordig vooral bekend sta als biograaf omschrijf ik mijzelf meestal als schrijfster, socioloog en feminist. Mijn feminisme past meer in de traditie van schrijfsters als Carry van Bruggen en Renate Rubinstein dan in die van het emancipatie-onderzoek. Van Bruggen en Rubinstein bekritiseerden het gangbare idee van de seksen als twee complementaire, aan elkaar tegengestelde mensensoorten. Ik vergelijk het sekse-onderscheid graag met de Zuid-Afrikaanse apartheid: een kunstmatige opdeling van de mensheid in twee hiërarchisch gerangschikte types mens.

Feminisme betekent voor mij dan ook niet: wat vrouwen doen, is welgedaan. In mijn optiek zijn vrouwen niet anders dan mannen, en evenmin per definitie slachtoffer. De leefdomeinen en kwaliteiten die aan de seksen worden toebedeeld zijn historische, politieke en culturele verschijnselen en ik onderzoek mannen zowel als vrouwen vanuit het besef dat sekse het voornaamste criterium is waarmee een samenleving mensen een plaats toewijst.

Ook hier is een historisch perspectief vruchtbaar. In mijn zojuist verschenen boek *Vrouw en vrijheid* betoog ik dat de hardnekkige deeltijdvoorkeur van Nederlandse vrouwen meer te maken heeft met de mentale erfenis van anderhalve eeuw door overheid, kerk en vakbond afgedwongen manlijk kostwinnerschap dan met de zorg voor kinderen.

Psychiatrie

Ik ben opgeleid en gepromoveerd als socioloog en word vandaag geëerd als socioloog. Toch had het weinig gescheeld of ik was geen socioloog geworden maar handwerkjuf, want na mijn kandidaats besloot ik met mijn studie te stoppen. In de Amsterdamse sociale faculteit zette rond 1972 het marxisme de toon. Sociologie moest gaan over vakbonden, arbeiders en klassenstrijd. Maar ik begon mij toen net te bevrijden van mijn communistische opvoeding.

Dat ik mijn studie toch niet voorgoed vaarwel zegde, dank ik aan een verstandige psychiater, die mij aanraade college te gaan lopen bij de afdeling psychiatrie van het toenmalige academisch ziekenhuis. Daar doceerde de befaamde analyticus professor Piet Kuiper, nog in een witte jas met echte patiënten voor een als amfitheater gebouwde zaal. Terwijl om mij heen linkse medicijnenstudenten protesteerden tegen wat zij zagen als ‘symptoombestrijding’ – psychische aandoeningen kwamen volgens hen door de ziekmakende maatschappij – ging er voor mij een wereld open. Innerlijke conflicten bleken te kunnen resulteren in fysieke kwalen.

Mensen bleken niet alleen bewuste motieven te hebben, maar ook beweegredenen en gevoelens die ze zelf niet beseffen, niet willen beseffen, die ze vervalsen, wegduwen of projecteren op anderen. Mijn rechtlijnige, overpolitieke, sociaal-deterministische wereldbeeld ging omver.

Paradoxaal genoeg wakkerde dit psychiatrisch intermezzo mijn enthousiasme voor de sociologie weer aan, maar nu gevoed door het inzicht dat het niet simpelweg hun sociale positie is die bepaalt hoe mensen denken en handelen, zich voelen en gedragen. Mensen uit eenzelfde sociale groep kunnen op eenzelfde situatie en gebeurtenis heel verschillend reageren. Van dat inzicht heb ik in mijn onderzoek naar concentratiekampoverlevenden veel profijt gehad.

Biografie

Als historisch georiënteerd socioloog die het belang van de psychische levensloop had ontdekt lag het schrijven van biografieën voor de hand maar het duurde nog even voor dat ervan kwam. De biografie, nu troetelkind, was tot in de jaren negentig een wetenschappelijk stiefkind.

Mijn eerste biografie, van verzetsman Pim Boellaard, verscheen in 2008; in 2016 volgde Juliana en vorig jaar mijn boek over schilderes Jeanne Bieruma Oosting.

Een biograaf onderzoekt hoe de individuele geschiedenis van zijn personage zich verhoudt tot sociaalhistorische en culturele veranderingen. Een modern biograaf behandelt zijn personage niet als model-exemplaar van een geloof, een natie, een beweging of een zuil. Hij ziet een individu, een persoon. Maar geen mens leeft alleen en autonoom. Je kunt je hoofdpersoon niet isoleren van zijn tijd en omstandigheden. Ik zie de biografie dan ook als een sociologisch genre, zoals ik in de sociologie altijd een biografische blik heb bepleit.

Identiteitsdenken staat haaks op zo'n biografische blik. Identiteitsdenken is communisme in een modieus nieuw jasje. Teleurstellend weinig sociale wetenschappers durven hun vingers te branden aan kritiek op de huidige identiteitshausse, maar wie zich, zoals ik, heeft weten te bevrijden van het marxisme en de bijbehorende strijdcultuur, houdt een gevoelige antenne voor de symptomen van totalitair denken.

Zoals marxisten op grond van het beginsel 'Het maatschappelijk zijn bepaalt het bewustzijn', meenden te weten wat zich afspeelt in de ziel van de bezitters van productiemiddelen, zo gaan identiteitsdenkers er bijvoorbeeld van uit dat wie blank is 'wit' denkt en voelt.

Identiteitsdenken gaat niet uit van zelfbestemming maar van een gegeven identiteit. Het draait om *zijn*, terwijl het de biograaf gaat om *worden* – een biograaf stelt niet alleen vast wat iemands *roots* wáren, maar zoekt ook uit wat zijn unieke personage daarmee deed; in hoeverre deze het opgelegde groepstoebehoren accepteerde of er zich juist van losmaakte.

Jeanne Oosting kwam uit een super-chic milieu. Moeder van adel, vader puis-

sant rijk patriciër. Toch mis je de *pointe* als je haar ziet als een rijkeluisdochter. In Oostings conservatieve ouderlijk milieu was een leven als werkende vrouw taboe. Trouwen en baren moest ze. Om kunstenares te worden ging zij een jarenlange strijd aan met haar vader. Zij *ontworstelde* zich aan het milieu waarin zij werd geboren.

Nog een voorbeeld. In mijn proefschrift liet ik zien dat communistische verzetsvrouwen zich in de eerste naoorlogse jaren identificeerden met andere *vrouwen*. Na tien heftige jaren Koude Oorlog was dit ‘wij vrouwen’ verschoven naar ‘wij communisten’. In de jaren zeventig behoorden zij dan ook tot de felste bestrijdsters van de tweede feministische golf.

Het spreekt niet vanzelf dat iemands huidskleur, geloof, sekse of seksuele smaak zijn wezen vormt. Mensen zijn te complex om te reduceren tot representanten van een sociale categorie. Ze zijn: zwart, vrouw, directeur, lesbisch, dik, bejaard, kankerpatiënt en weduwe. Wat zij van dat alles ervaren als hun essentie, wat het grootste geluk of ongeluk oplevert, staat niet vast en zal in de loop van hun leven variëren.

Taal

Ten slotte het schrijven. Voor mijn type sociologie is taal het instrument. Die taal, zei ik in 2003, moet plezier uitstralen, geen geploeter. Plezier in het verkrijgen van inzicht in de wijze waarop mensen samenleven, in de problemen die dat met zich brengt en in hoe ze die problemen trachten op te lossen. Plezier ook in het fraai formuleren van die inzichten.

Aan die aansporing voegde ik een waarschuwing toe:

Dat your *easy reading* een blijk is van *my hard writing* en niet van gebrek aan theoretische diepzinnigheid is nog niet overal doorgedrongen. Wie erin slaagt sociologische inzichten op lichte toon te vertolken, moet het risico op de koop toe nemen van een zekere professionele miskennis.

Op die klacht zult u mij na vandaag niet meer betrappen. Ik ben zeer vereerd met mijn benoeming tot eresocioloog en dank het bestuur van de NSV voor mijn uitverkiezing en u allen voor uw aandacht.

Over de auteur

Jolande Withuis studeerde sociologie aan de Universiteit van Amsterdam en doceerde tussen 1980 en 1995 vrouwenstudies aan de Vrije Universiteit Amsterdam en de Radboud Universiteit Nijmegen. Als onderzoeker bij het NIOD (van 1999 tot 2014) hield Withuis zich in het bijzonder bezig met de naoorlogse lotgevallen van concentratiekampoverlevenden, de politieke geschiedenis van de oorlogsherdenking en de sociale context van het ‘oorlogstrauma’. Haar biografie *Juliana. Vorstin in een mannenwereld* (2016) en haar boek over schilderes Jeanne Bieruma Oosting, *Geen tijd verliezen* (2021), enthousiasmeerden een groot publiek en werden genomineerd voor meerdere prijzen. In februari 2023 verscheen bij de Bezige Bij haar boek *Vrouw en vrijheid*.